

पंचायत समिती रचना, अधिकार, आणि कार्य

ग्रामीण पातळीवरील जिल्हा परिशदेच्या खालचा टप्पा म्हणजे पंचायत समिती होय. 1961 च्या जिल्हा परिशद नियमानुसार पंचायत समिती जिल्हा परिशदेच्या आधिन राहून कार्य करेल. पंचायत समितीच्या रचना पुढील प्रमाणे :-

पंचायत समितीतील खालील सदस्य असतात.

- 1) निर्वाचीत सदस्य
- 2) सहयोगी स.
- 3) पदसिद्ध स.
- 4) स्वीकृत स.

1) निर्वाचित सदस्य :- साधारणतः निर्वाचीत सदस्याची संख्या 1 ते 17 इतकी असते पंचायत स. जिल्हा परिशदेच्या अधिन असते. जिल्हा परिशदेच्या मतदार संघातून प्रत्येकी 2 सदस्य मतदाराकडून निवडून दिले जातात. प्रौढ मताधिकारच्या तत्वानुसार व गुप्त मतदान पद्धतीने या सदस्याची निवड होते.

2) सहयोगी सदस्य :- यामध्ये पंचायत समितीच्या क्षेत्रातील खरेदी विक्री संघाचा समावेश होतो हे सदस्य पंचायत समितीच्या सभेला उपस्थित राहु षकतात मात्र सभापती व उपसभापतीच्या निवडणुकीला मतदान करू षकत नाही.

3) पदसिद्ध सदस्य :- पंचायत समिती क्षेत्रातून जिल्हा परिशदे वर निवडून गेलेले सदस्य पंचायत स. पदसिद्ध सदस्य असतात.

4) स्वीकृत सदस्य :- वरिल सदस्यामध्ये जर एकही स्त्रीसदस्य नसला व अनुसूचित जाती, जमातीचा सदस्य नसला तर एक स्त्री व एक अनु जाती व एक जमाती असे 3 सदस्य घ्यावे लागतात.

कार्यकाल :- पंचायत समितीचा कार्यकाल 5 वर्षांच असतो. जिल्हा परिशद व पंचायत समितीसाठी एकच वेळी निवडणुका होतात. हे मतदार दोघासाठी सभासद निवडतात.

पंचायत समितीच्या समित्या

कार्य व्यवस्थापनाच्या दृष्टीने पंचायत समिती. 3 – 5 समितीत्या स्थापन करते अर्थात अषी तरतुद घटनेत नाही परंतु स्वमर्जीने हा निर्णय पंचायत घेते.

पंचायत समिती चे पदाधिकारी / सभापती

पंचायत समितीचा एक सभापती व एक उपसभापती असतो. यांची निवड समितीचे सदस्य आपल्या मधुन बहुमताने करतात यांचा कार्यकाल 5 वर्षांचा असतो, कार्यकाल संपण्यापूर्वी तो आपल्या पदाचा राजीनामा देवु षकतो. किंवा अविष्वासाचा ठराव आतुन त्याला बरखास्त केले जाते. पंचायत समितीचा सभापती खालील कार्य पार पाडतो.

1. पंचायत समितीच्या बैठकी बोलणे
2. अध्यक्ष स्थान भुशविणे
3. बैठकीसाठी विषय ठरविणे त्यावर बैठकीत चर्चा घडवून आणणे
4. बैठकीत घेतलेल्या निर्णयाचे आदेश काढणे.
5. पंचायत समितीच्या आर्थिक व्यवहारावर देखरेख व नियंत्रण ठेवणे
6. पंचायत समिती पातळीवर ग्रामीण विकासाच्या योजना राबविणे.
7. पंचायत स. कामाचा पूर्ण अहवाल जिल्हा परिशदेकडे पाठवणे.

पंचायत समिती गटविकास किंवा संवर्ग अधिकारी

हा षासनाचा प्रतिनिधी व पंचायत समितीचा सचिव म्हणून काम पाहतो. त्याची नेमणुक राज्य सरकार कडून होते. पं. समिती विकासाच्या कामाची अम्मल बजावणी करणे दृ हा अधिकार असतो. त्याचा कार्यकाल षासनाच्या मर्जीवर अवलंबून असतो हा अधिकार पंचायत समितीचा मुख्य कार्यकारी अधिकारी सचिव असून त्याला खालील कामे करावी लागतात.

- 1) पं. स. षासकीय कामाचा अहवाल राज्य सरकारकडे पाठवणे.
- 2) पं. स. क्षेत्रातील विकास योजनाची आखणी करणे. पं स. च्या विकास योजनाना मंजुरी देणे.
- 3) पं. स. चा अर्थसंकल्प मंजुर झाल्यानंतर त्या खर्चानुसार विकास योजना राबवणे.
- 4) पं. स. बैठकीला उपस्थित राहणे.
- 5) पं. स. वतीने करार करणे
- 6) आपल्या क्षेत्रातील ग्रामपंचायतीचे निरिक्षण करणे.
- 7) प. स. क्षेत्रातील उपलब्ध नैसर्गिक साधनसामग्रीचा वापर विकास कामासाठी कसा करता येईल, याची योजना आखणे.
- 8) जिल्हा परिशदेच्या विकास योजना आखणे अमलात आणणे.
- 9) प्राप्त अनुदानाचा योग्य विनियोग करणे.

पंचायत समितीचे अधिकार व कार्ये

महाराष्ट्र राज्य जिल्हा परिशद पंचायत समिती अधिनीयम 1961 नुसार जिल्हा परिशदेकडून पंचायत समितीकडे कार्याचे हस्तांतरण होत असते. जिल्हा परिशद आपला अधिकार क्षेत्रातील वेगवेगळ्या विषयांच्या अनुशंगाने कोणती कार्ये पंचायत समितीकडे सोपवावी हे निश्चित करते. पंचायत समितीला आपल्या क्षेत्रातील ग्रामपंचायतीच्या संदर्भातसुद्धा कार्याचे वर्गीकरण खालील प्रमाणे करता येईल.

- 1) **कृषिविषयककार्य** :- आपल्या क्षेत्रातील षेतीच्या विकासाची जबाबदारी जिल्हा परिशदेकडून पंचायत समितीकडे सोपविली जाते. त्या अनुशंगाने नविन पिकांची लागवड

करणे. सुधारीत वियांगांचा पुरवठा करणे षेतीची सुधारित अवजारे षेतीमालाचे प्रदर्शन भरवीणे षेतकरी मेळावे आयोजित करणे षेतमालासाठी गोदाम बांधणे.

2) **पशुसंवर्धन** :- या कार्यामध्ये गुरांच्या सर्वधनासाठी प्रयत्न करणे ज्यात गुरांच्या आरोग्याची काळजी घेणे, साथीच्या रोगापासून संरक्षण करणे, दवाखाने बांधणे , कृत्रीम रेतन केन्द्रे बां

3) **कुटीरउदयोग** :- ला चालना देणे. त्यासाठी अन्य मदत देणे. त्यातुन उत्पादीत झालेल्या मालाला बाजारपेठा उपलब्ध करून देणे इ. कामे पं. स करावी लागते.

4) **सहकारविषयक** :- सहकारी क्षेत्रातील खरेदी विक्री संघ, पथसंस्था याचा आर्थिक विकास करणाऱ्या दृष्टीने सरकारच्या दृष्टीने सरकारला मिळवुन देण्याचे कार्य पं. स करावे लागते.

5) **इमारती व दळणवळण व ग्रामीण गृहनिर्माण** :- ग्रामीण दवाखाणे व आरोग्य विशयक सुविधा पूरविणे रस्ते तयार करणे, झाडे लावणे, पुलबंधारे तलाव इ. कामे तसेच ग्रामीण भागातील धर्मषाळा चालवणे, ही सर्व कामे पं. सं ला करावी लागतात. याषिवाय षिक्षणविशयक वैदयकीय आणि आरोग्य, समाज कल्याण, समाजषिक्षण इत्यादी कार्य पं. स. करते.

प.सं. ला ही सर्व कामे करण्यासाठी जिल्हा परीशदेकडुन अनुदान मिळते.